

DOI: 10.17234/SRAZ.65.31

UDK: 323.15(439=135.1)

UDK: 81'246.2(439=135.1)

Original scientific paper

Primit la 30 aprilie 2020

Acceptat pentru publicare la 25 noiembrie 2020

Cercetare sociolingvistică longitudinală asupra identității românești din Ungaria¹

Ana Borbély

Centrul de Cercetări Lingvistice ELKH, Budapesta

borbely.anna@nytud.hu

Studiul își propune să evidențieze chestiunea autoidentificării ca români a unor vorbitori bilingvi, originari din comunitatea istorică a românilor din Ungaria, întrebați, într-o situație de interviu semistructurat, de trei ori, în două decenii. Răspunsurile dezvăluie componentele identității de naționalitate românească și modificările prin care ele trec în perioada cuprinsă între anul 1990 (după prăbușirea regimului socialist) și anul 2010 (după aderarea la UE).

Cuvinte-cheie: identitate, naționalitate, limbă, românii din Ungaria, cercetare longitudinală

1. Limbă și identitate de naționalitate

Construcția identității lingvistice are mai multe dimensiuni. Joseph despre corelația între limbă și identitate afirmă că, tot ceea ce spune sau scrie un individ, atât în ceea ce privește forma cât și conținutul, are un rol central în definirea identității acestuia (2004: 225). Construcția identității a unui individ în interiorul unui grup este complexă, întrucât – printre altele – acumulează emoții, simboluri, atitudini, tradiții, practici, procese cognitive, acomodări la diferite ideologii, circumstanțe istorice, sociale, politice și situaționale. Coulmas despre intensitatea identităților individuale susține că, apartenența la grupuri sociale și identitare a fiecărui individ variază și se schimbă sub influența contextului și timpului (2005: 179). Nu avem încă o cercetare comparativă a identității românești din România cu cele ale grupurilor istorice din medii alogene. În cele ce urmează, vom analiza doar datele unei investigații longitudinale concrete, realizată în comunitatea istorică a românilor din Ungaria, în localitatea

¹ Cercetarea s-a efectuat în Centrul de Cercetări Lingvistice – Academia Ungară de Științe/ Rețeaua de Cercetare Eötvös Loránd (ELKH) Budapesta, cu sprijinul proiectelor OTKA T 030305, OTKA K 81574, RIL-HAS Languag-E-Chance Educational Research Group project SZ-007/2016 (2016–2021) coord. Csilla Bartha și Academia Ungară de Științe PROJEKT 2017-55 (NKM 115/2018–37/2019–8/2020).

Chitighaz (ung. *Kétegyháza*),² pentru a descoperi modificările apărute, într-un interval de 20 de ani, în chestiunea identificării persoanelor ca români în ceea ce privește limba și identitatea. Legea actuală (2011/CLXXIX) din Ungaria pentru cele 13 comunități etnice – cu limbă, cultură etc. proprie, care se află de cel puțin un secol în țară – folosește conceptul de „naționalitate”. Pe baza acestui concept din lege, vom analiza, deci, identitatea de naționalitate a românilor din Ungaria, care, în consecință, cuprinde principiile de identitate românească și de cetățenie ungară.

2. Schimbări istorice și sociale

Comunitatea istorică a românilor din Ungaria de azi, transformată numeric (și nu numai), în mod considerabil după Primul Război Mondial, la începutul secolului XX trăia o viață tradițională: vorbind limba română, respectând regulile religiei ortodoxe ori baptiste, tradițiile și normele comunităților românești. Aceste puncte comune i-au unit într-un grup și i-au separat de unguri și de celelalte naționalități din țară. În Chitighaz, la sfârșitul secolului XX, în 1990, data primei anchete sociolingvistice, cei în vârstă și cei de vârstă medie trăiau încă o viață tradițională românească, vorbeau românește, dar cu ungurii aveau contacte tot mai frecvente (serviciu, reviste, radio, televizor). Cei tineri, născuți deja într-o viață modernă, într-un mediu cu unele relicve păstrate din viața tradițională, vorbesc tot mai puțin românește. În amalgamul schimbărilor petrecute în societate și în comunitate, în secolul nostru, coeziunea de grup (tradițional românesc) se dizolvă pe zi ce trece.

3. Metode de cercetare

Cercetarea sociolingvistică longitudinală în comunitatea românilor din Chitighaz are ca scop, în principiu, analiza bilingvismului român–maghiar (v. Borbély 2016). Proiectul cuprinde trei anchete de teren, începând cu anul 1990 și repetate în anul 2000 și în anul 2010. Până în momentul de față, au fost culese date de la 361 de persoane/participanți în cercetare (în continuare: participanți), dintre care de la 33 la toate anchetele. Participanții au fost selectați după vârstă, gen și educație; toți fiind considerați, de anchetator/autor, ca reprezentanți ai românilor, având părinți români sau fiind foști elevi la școala românească,

² Localitate la 20 km de granița ungaro–română, unde, după recensământul din 2011 (v. KSH), dintre 3808 de persoane, 1050 s-au declarat români. Biserica Ortodoxă Română funcționează aici, exclusiv în limba română, măcar din anul 1718; învățământul confesional în limba română din anul 1793. În Biserica Baptistă, înființată în anul 1892, serviciile divine sunt bilingve, dar, începând cu anii 1990, cu o proporție tot mai redusă este folosită limba română și, concomitent, cu o proporție tot mai mare este folosită limba maghiară. Azi școala bilingvă are denumirea: Școala Generală și Grădinița Română din Chitighaz. Alături de asociațiile culturale românești, din 1994, românii sunt susținuți și de o autogovernare românească locală.

mireni ortodocși sau bapțiști etc. Răspunsurile analizate mai jos, au fost culese în graiul român local (v. Borbély 1990), prin înregistrări audio, care au inclus: un chestionar, un interviu semistruclurat pe module și un test de lexic. Unul dintre module era consacrat identității românești, fiind amplasat în ultima parte a interviului și introdus cu întrebarea: *Dumînetă/Tu t'e ții râmân?*, urmând întrebarea (deschisă): *De ce?*, formulat, cu gândul de a obține acele repere identitare cu care, un chitighăzean român, vorbind românește în fața microfonului, cu un român originar din Chitighaz, își definește identitatea de naționalitate (românească). Problematica are o deosebită semnificație dacă luăm în considerare afirmația lui Edwards (1985: 163): „identitatea de grup va supraviețui schimbării de limbă”, *mutatis mutandis*, românii din Ungaria se vor identifica ca români și după ce nu vor mai vorbi românește.

Datele statistice arată că în 1990, din eșantionul de 60 de persoane 44 s-au autoidentificat ca români. O analiză calitativă a datelor longitudinale vor fi analizate conform ipotezelor de cercetare formulate pe baza unor probleme teoretice.

1) Gleason (1996: 468, citat de Stachel 2007: 13) analizând identitatea etnică afirmă că, în discursurile politice, se deosebește opinia primordialiştilor de cea a opționaliştilor.³ După primordialişti identitatea etnică este moștenită, este un dat, și ca urmare este un fenomen stabil. Opționalişti au opinie opusă, identitatea etnică fiind considerată o construcție dependentă de context, și care poate fi transformată. *Dacă identitatea de naționalitate românească este moștenită, identitatea participanților – ale căror răspunsuri urmează să fie analizate – după 10, 20 de ani nu se va schimba (prima ipoteză).*

2) Contextul sociolingvistic, schimbarea limbii române în limba maghiară, cu alte cuvinte, abandonarea limbii române în favoarea limbii maghiare, poate fi un factor care va determina schimbarea identității de naționalitate românească (v. Borbély 2005). *Dat fiind că, comunitatea cercetată se află în procesul de schimbare a limbii române în limba maghiară, și alegerea limbii române în comunicare arată corelație cu identitatea de naționalitate română, după 10, 20 de ani participanții se vor declara unguri și nu români (a doua ipoteză).*

3) Teoria de negociere a identității (v. de ex. Pavlenko/Blackledge ed. 2004) pune accentul pe actualele schimbări sociale, economice și politice, care influențează opțiunile dintr-un anumit moment istoric ce vor sta la dispoziția construcțiilor identitare. Dar construcțiile identitare sunt supuse și acelor ideologii, care legalizează și valorifică, mai mult sau mai puțin, într-un moment dat, o identitate față de alta. În consecință, identitatea este totdeauna o negociere de context și de moment istoric, sau „constant renegociată” – cum scrie Schifirneț (2009: 462, cu referire la Brubaker/Cooper 2000: 2). În cercetarea de față, contextul cuprinde: (a) nivelul istoric, social, economic, politic, ideologic și (b) nivelul situației de interviu dirijat și înregistrat. Toate aceste nivele se modifică, prin cele trei anchete, în timp. *Identitatea nu se poate modela după 10, 20 de ani (a treia ipoteză).*

³ În alte lucrări, cu privire la identitate, apar categoriile: *esențialism* și *constructivism* (v. de ex. Brubaker/Cooper 2000; Hale 2004; Schifirneț 2009).

În cele ce urmează vom analiza răspunsurile, extrase din 15 interviuri, colectate de la 5 participanți (P20, P25, P43, P81, P82),⁴ bărbați, născuți între anul 1954 și anul 1971, cu o pregătire de cel puțin 12 clase.

4. Analiza calitativă a răspunsurilor longitudinale

Rezumând conținutul răspunsurilor, putem afirma că, identitatea de naționalitate se explică în relație cu anumite concepte: cetățenie (ungară, alegeri), limbă (română, maghiară), societate (avantaj), familie (generații) și emoții (metafore: inimă, naștere, casă). Un specific fundamental este că, unii participanți nu fac (știu să facă) diferența între identitate de naționalitate (românească) și cetățenie (ungară), cu toate că, într-un grup minoritar, ele au conținuturi deosebite. Dacă căutăm coincidențe între răspunsurile participanților se desprind o seamă de asemănări, pe baza cărora participanții pot fi împărțiți în trei tipuri.

Tipul A (P25): se declară consecutiv *ungur*, și după 10 și după 20 de ani, cu mențiunea că, pe parcursul acestor două decenii argumentele lui se schimbă. În 1990, după ce se declară ungar, amintește locul, țara unde trăiește (*Ungaria*), adică *cetățenia* se îmbină cu identitatea de naționalitate. Argumentul al doilea este *limba română*, care i se pare important de adăugat. După 10 ani, cetățenia ungară rămâne ca primul argument, iar limba română nu mai este amintită, și, paralel, ca un mod nou de exprimare, răspunsul este dat în limba maghiară. Iar după 20 de ani, participantul nu este de acord cu înregistrarea interviului și, răspunsul lui, rostit în ungurește, devine afectiv: *am inimă ungurească*. Prin urmare, evoluarea identității de naționalitate este cu totul evidențiată: *ungur cu limbă română; cetățean ungar; inimă ungurească*. Autoidentificarea participantului, în cei 20 de ani, se realizează, mai cu seamă, conform ipotezei a doua, influențată de contextul sociolingvistic: abandonarea limbii române în favoarea limbii maghiare.

Tipul B (P20 și P43): în 1990 se declară *ungur* și în cei 20 de ani care urmează evoluează, se autoidentifică drept *român*. P20 după 10 ani dă un răspuns nehotărât (*nu totdeauna român*), deci evoluarea identității sale trece prin trei etape. În 1990 *ungur*, în 2000 *nu totdeauna român* și în 2010 *român*. P43 la prima anchetă, când se declară ungar, deja exprimă o ezitare: *dar simt că sunt român*. Peste 10 ani ezitarea rămâne, dar deja după ce se autoidentifică *român*, prin amintirea sarcinilor de cetățean maghiar: *dar la votare ungar trebuie să fiu*. După 20 de ani, însă, identitatea românească este declarată fără nicio ezitare. Evoluarea identității de naționalitate românească la acești doi participanți se realizează prin cele mai însemnate schimbări. Ajung în 20 de ani să se declare români, cu toate că la prima anchetă s-au declarat unguri. În acest tip de evoluare identitară apar cele mai multe ezitări, explicații, confuzii. Evoluarea identității de naționalitate la ei se realizează mai cu seamă conform ipotezei a treia, în concordanță cu teoria negocierii identității, adaptare la contextul istoric, social, economic, politic și ideologic din perioada

⁴ Participanții (P) cercetării erau identificați, în anul 1990, cu aceste numere, semnalând ordinea interviurilor realizate la anchetă.

prăbușirii regimului socialist până după aderarea la UE. De asemenea, nu poate fi neglijat nici contextul situației de înregistrare (microfon).

Tipul C (P81 și P82): în 1990 se declară *român*, ceea ce nu se schimbă nici după 10 și nici după 20 de ani. Însă în argumentare se arată și aici o evoluare, un progres. La prima anchetă ambele persoane au ținut să vorbească despre rolul unui român în societatea ungară: să fii român, *nu este un avantaj* (P81), ori *nu este nici un bine, nici un rău* (P82). La a doua anchetă argumentele se diversifică. Apare ca argument nou *limba și generația copiilor*, primul (P81) precizând că și-au învățat copiii să vorbească și să citească românește, deoarece ei n-au frecventat școală românească. Celălalt (P82) își explică identitatea românească împreună cu accentuarea locului, țării (*Ungaria*) unde trăiește. Peste 20 de ani identitatea românească, la amândoi, se explică pe scurt și cu argumente afective. P81 revine la identitatea primită prin *naștere*, la fel și P82, cu explicația unei metafore: *să fii român, este să fii acasă*. Primul drum al evoluării începe de la o identitate românească fără *niciun avantaj* și ajunge la o identitate *primită prin familie*, deci total *stabilă* (v. P81). La fel, și al doilea parcurs pornește de la o identitate care *nu este nici ceva bun, nici ceva rău* și ajunge la faza în care este *primită prin familie*, ca apoi să ajungă la o identitate care înseamnă *să fii acasă*, adică *în stabilitate* (v. P82). În „final” evoluarea identității de naționalitate românească la acești doi participanți, după 20 de ani, este conform primei ipoteze (identitatea românească este obținută prin naștere), dar, până ce traiectoria evoluării ajunge la acest punct, trece prin faze care ating ipoteza a doua (v. argumentul limbii române), și ipoteza a treia (contextul timpului real și al timpului din viața participanților).

5. Concluzii

Evoluarea identității de naționalitate pentru fiecare individ este un proces unic, cu unele asemănări și coincidențe. Rezultatele analizei arată că, identitatea de naționalitate românească nu este stabilă pentru toți (v. prima ipoteză), ea se schimbă în timp, pe baza contextelor sociolingvistice: istorice, sociale, economice, ideologice și situaționale (v. a doua și a treia ipoteză). În același timp, în viața fiecărui individ se desfășoară și o continuă schimbare cognitivă și psihologică, acestea având (și) consecințe identitare. Stabilitatea familială, economia prosperă, apartenența la o comunitate bisericească (v. Borbély 2004) pot fi factori care determină sau/și ajută exprimarea identității românești și în contextul sociolingvistic de schimbare a limbii române în limba maghiară și privind contextul de situație de interviu. Problematika construcției identității și prin analiza acestor date calitative-longitudinale s-a demonstrat complexă, pornind, printre altele, de la faptul că analiza nu se poate reduce la o singură ipoteză, bazată pe o singură concepție teoretică, – cum afirmă de ex. și Hale (2004). În concluzie se poate sublinia că, *autoidentificarea (în cazul de față, într-o perioadă de 20 de ani) în viața unui individ (i) se schimbă, se transformă, evoluează; (ii) identitatea moștenită (v. prima ipoteză) pentru tineri nu are așa de mare importanță (v. prima anchetă, 1990), dar se arată importanța cu trecerea timpului în viața acelorași indivizi (v. a treia anchetă 2010).*

Bibliografie

- Borbély, Ana (1990). *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria*, Budapest: Tankönyvkiadó.
- Borbély, Ana (2004). Relația dintre biserică și menținerea limbii minoritare, in: *Simpozion, Comunicările celui de-al XIII-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Giula, 29–30 noiembrie 2003)* [red. Maria Berényi], Giula: Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, pp. 182-193.
<http://www.romanintezet.hu/index.php/hu/kiadvanyok/2004/11-simpozion/45-simpozion-2004>
- Borbély, Anna (2005). Changes in bilingual language choice influenced by real and apparent time, in: *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism* [eds. James Cohen / Kara T. McAlister / Kellie Rolstad / Jeff MacSwan], Somerville, MA: Cascadilla Press, pp. 328-340.
- Borbély, Anna (2016). Sustainable bilingualism and language shift: longitudinal research in Romanian–Hungarian bilingual Kétegyháza (Hungary), in: *Acta Linguistica Hungarica* 63(1), pp. 23-61.
- Brubaker, Rogers / Frederick Cooper (2000). Beyond “identity”, in: *Theory and Society*, 29, pp. 1-47.
- Coulmas, Florian (2005). *Sociolinguistics: The study of speakers' choices*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, John (1985). *Language, society and identity*, Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Gleason, Philip (1996). Identifying identity: A semantic history, in: *Theories of ethnicity. A classical reader* [ed. Werner Sollors], New York: New York University Press, pp. 460-487, [prima ediție 1983].
- Hale, Henry E. (2004). Explaining ethnicity, in: *Comparative Political Studies*, 37(4), pp. 458-485.
- Joseph, John E. (2004). *Language and identity: national, ethnic, religious*, New York: Palgrave Macmillan.
- Pavlenko, Aneta / Blackledge, Adrian (ed.) (2004). *Negotiation of identities in multilingual contexts*, Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Schifirneț, Constantin (2009). Identitatea românească în contextul modernității tendențiale, in: *Revista Română de Sociologie*, 20(5-6), pp. 461-480.
- Stachel, Peter (2007). Identitás – A kortárs társadalom- és kultúratudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái, in: *Regio*, 18(4), pp. 3-33.
- KSH = Népszámlálás 2011. (2011). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, <https://www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak> (27/04/2020).

Sociolinguistic and longitudinal research on Romanian ethnic identity in Hungary

This paper examines bilingual subjects' twenty years changes in defining their own affiliation to their Romanian ethnic group, which can be characterized with a Romanian–Hungarian language shift process. In this circumstance the statement “group identity can survive language shift” (Edwards 1985: 163) has a special importance. The same Romanian subjects (members in the historic group) living in Hungary were asked (with direct and indirect questions) three times (in 1990, 2000, and 2010) in semi-structured interviews (tape-recorded). Based on subjects' responses mainly three types of ethnic identity changes could be detected during the twenty years. One of them was in synchrony with the longitudinal trend of Romanian–Hungarian language shift process. Subjects included in the second type confirmed strongly their Romanian ethnic group identity in 2010 despite the fact that they rejected it in 1990 (and in 2000). Subjects from the third type declared themselves consecutively having Romanian identity. These types of twenty years changes were strongly influenced by historic time (including the period from the collapse of socialist regime to the EU membership of Hungary), and the lifespan of the subjects (getting older makes the importance to go back to ethnic group roots).

Key words: identity, nationality, language, Romanians in Hungary, longitudinal research

